

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ГАРАСИМІВ ОЛЕНА ІВАНІВНА

УДК 340.12 : 351.74

**ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ
СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Спеціальність: 12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів

2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ МВС України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Сливка Степан Степанович,
Інститут права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»,
завідувач кафедри міжнародного права та
філософії права.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Ларіонова Вікторія Костянтинівна,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри філософії;

кандидат юридичних наук

Гураленко Наталя Анатоліївна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри теорії та історії держави і права.

Захист відбудеться «19» квітня 2011 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитися у загальній бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий «18» березня 2011.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І. В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Становлення і розвиток демократичної держави не можливі без укріплення та вдосконалення правової основи всіх сфер державного та громадського життя. Водночас, не менш важливе значення у сучасних умовах відіграє соціалізація суспільства і її основна складова – соціальна відповідальність. Соціальна відповідальність у дискурсі розбудови соціальної держави виступає як системоутворюючий принцип, адже історія становлення останньої свідчить про зростання ролі соціальної відповідальності держави та органів державної влади. Всі принципи соціальної держави реалізуються, лише опосередковано, через принцип соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність є філософсько-правовою та державно-управлінською категорією, що відображає ціннісно-правовий аспект суспільних відносин. Водночас, соціальна відповідальність як самостійна категорія характеризується ознаками, що визначають її взаємодію з юридичною відповідальністю. Вона обумовлюється соціальними нормами; виявляється у порушенні вимог цих норм; передбачає наявність об'єкта – відносин права, сфери, що порушується; наявність суб'єкта, що одночасно є суб'єктом суспільних відносин; визначає особливості взаємодії особи та суспільства; має визначений зміст; має визначену форму (добровільна чи примусова); є ступенем реальності свободи у суспільстві; є засобом охорони суспільних чи індивідуальних інтересів; засобом гарантування та захисту соціальних норм.

Необхідно зазначити, що новий етап розвитку нашого суспільства зумовлює необхідність дослідження низки наукових і практичних проблем пов'язаних із соціальною відповідальністю органів внутрішніх справ, котра виступає надійним і дієвим засобом, який попереджає та блокує протиправну поведінку працівників ОВС, стимулює їх до високоякісного виконання своїх функціонально-посадових службових обов'язків, дотримання різних за характером і змістом правових приписів, встановлених загальними та спеціальними нормами функціонування цієї правоохоронної структури, що входить до цілісного механізму державного апарату.

Доводиться констатувати, що проблема відповідальності в суспільстві, незважаючи на значну кількість наукових праць у різних галузях знань, залишається доволі актуальною і продовжує привертати увагу дослідників, які чітко усвідомлюють соціальні негаразди в усіх сферах суспільних відносинах, у яких відповідальність використовується як соціальний регулятор.

Філософські дослідження відповідальності проводяться із загальних позицій категорій свободи та необхідності, відношення понять відповідальності і багатоаспектного поняття соціальної свободи, виконання обов'язків перед суспільством тощо.

Багато праць присвячено дослідженню етичного, морального аспектів феномена відповідальності, де вона розглядається як усвідомлена індивідом соціальна необхідність ініціативного виконання обов'язку (почуття відповідальності), всіх видів обов'язків, які суспільство покладає на своїх членів.

Підґрунтям філософсько-правового дослідження соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ стали праці відомих філософів минулого, серед яких: Ф. Аквінський, Арістотель, І. Бентам, Ж. Боден, М. Вебер, Г. Гегель, Т. Гоббс, П. Гольбах, А. Камю, І. Кант, Дж. Локк, Дж. Мілль, Платон, Ж-Ж. Руссо, Ж.-П. Сартр, Ю. Хабермас, М. Шелер, А. Шопенгауер та ін.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали праці українських, і зарубіжних вчених, з-поміж яких: С. Алексеєв, С. Братусь, І. Галаган, В. Горшеньов, В. Грищук, О. Грищук, Н. Гураленко, М. Гуренко-Вайцман, С. Гусарєв, А. Карась, М. Кельман, Д. Керімов, В. Козлов, А. Козловський, М. Козюбра, С. Комаров, А. Коренєв, М. Костицький, А. Крижанівський, В. Кудрявцев, В. Ларіонова, В. Лисий, В. Лемак, Л. Луць, С. Максимов, М. Микієвич, О. Мурашин, В. Навроцький, В. Ортинський, О. Остапенко, О. Петришин, П. Рабінович, Ю. Римаренко, О. Скакун, С. Сливка, В. Тацій, В. Титов, А. Токарська, П. Фріс, Р. Халфіна, В. Шакун, І. Шутак, Л. Явич та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана у відповідності до наказу МВС України «Про затвердження Пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004–2009 р.», від 05.08.2004 р. № 755, а також у контексті наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямками: «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0109U007853) і «Філософсько-правові та теоретико-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855) Львівського державного університету внутрішніх справ.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у філософсько-правовому осмисленні природи соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ як передумови забезпечення правомірної поведінки працівників ОВС під час виконання своїх посадових обов'язків щодо захисту, охорони та забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників суспільних відносин та вироблення пропозицій щодо її підвищення.

Для досягнення вказаної мети були сформульовані такі основні *завдання*:

- узагальнити філософсько-правові погляди щодо розуміння інституту соціальної відповідальності в системі цінностей демократичної держави;
- охарактеризувати відповідальність як соціальну якість людини та розглянути проблеми подолання безвідповідальності в індивідуальному і суспільному житті;

- подати філософсько-правову характеристику юридичної відповідальності органів внутрішніх справ;
- визначити правові засоби формування соціальної відповідальності у діяльності органів внутрішніх справ;
- розглянути морально-етичні цінності як основу соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ;
- проаналізувати умови і чинники підвищення соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ;
- визначити філософсько-методологічні принципи виховання почуття відповідальності у діяльності органів внутрішніх справ та запропонувати заходи їх практичної реалізації.
- запропонувати шляхи зміцнення дисципліни та законності в діяльності органів внутрішніх справ як запоруку подолання безвідповідальності в їх діяльності.

Об'єктом дослідження є закономірності та особливості загальноюридичного, теоретико-методологічного та філософсько-правового вимірів соціальної відповідальності.

Предметом дослідження є філософсько-правовий аспект соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ.

Методи дослідження. Відповідно до мети та завдань дослідження у дисертації використано систему методів наукового пізнання. Серед них загальнонаукові методи, методи політології, соціології, філософії, правознавства, а також спеціальні методологічні засади вивчення соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ.

Головним у цій системі виступає світоглядний діалектичний метод, що сприяв розгляду і дослідженню проблеми в єдності її соціального змісту та юридичної форми і здійсненню системного аналізу філософсько-правового аспекту соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ (1.2., 1.4., 2.1., 2.3., 2.4.). За допомогою семантичного методу поглиблено понятійний апарат, визначено загальні засади інституту соціальної відповідальності в системі цінностей демократичної держави (1.1., 1.3., 2.2.). Герменевтичний метод був застосований з метою пізнання та інтерпретації матеріалів, що містилися у монографічних виданнях, наукових статтях, підручниках та навчальних посібниках, а також нормативно-правових актах, що дало змогу розкрити зміст соціальної відповідальності та узагальнити існуючі погляди щодо розуміння досліджуваної категорії (1.1., 1.3., 2.1., 2.4.). Системно-структурний та порівняльно-правовий методи дозволили дослідити питання правових засобів формування соціальної відповідальності у діяльності органів внутрішніх справ (2.2., 2.3., 2.4.). Використання соціологічного та статистичного методів сприяло узагальненню юридичної практики, аналізу емпіричної інформації, пов'язаної з темою дисертаційного дослідження (1.5., 2.2., 2.3., 2.4.).

Конкретно-історичний метод дозволив вивчити як історію об'єкта, так і понять та положень, що відображають її, а саме: розглянути у ретроспективі формування поглядів на проблему соціальної відповідальності, юридичної відповідальності, безвідповідальності і визначити ступінь наукової розробленості проблем соціальної відповідальності та ціннісних і морально-етичних орієнтацій людини (1.1., 1.3., 1.5., 2.1.). Описовий метод, застосовувався на всіх етапах дослідження.

Формально-юридичний метод був використаний для визначення власне правових властивостей таких явищ, як соціальна відповідальність, юридична відповідальність, дисципліна, законність, безвідповідальність, правова культура, мораль тощо (1.1, 1.3., 2.1., 2.2., 2.3., 2.4.). Метод узагальнення застосовувався при підготовці висновків проведеного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним з небагатьох комплексних досліджень монографічного характеру, в якому здійснено цілісне узагальнення і філософсько-правовий аналіз соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку концептуальних положень, що відрізняються науковою новизною та мають важливе теоретичне і практичне значення:

уперше:

- обґрунтовано філософсько-правові принципи соціальної відповідальності, що сприяють формуванню соціально-відповідальної держави, шляхом консенсусу, партнерства, солідаризму та роблять її такою соціальною системою, що переходить під контроль громадян, служить їм і реалізовує їх інтереси, з метою становлення і подальшого розвитку демократичного суспільства;

- розглянуто дихотомію «відповідальність – безвідповідальність» в діяльності органів внутрішніх справ та запропоновано філософсько-методологічні принципи виховання почуття відповідальності;

- сформульовано філософсько-правове розуміння соціальної відповідальності у діяльності органів внутрішніх справ, як особливого правового і морально-етичного стану їх службово-трудових відносин, що впливає зі змісту загальних і спеціальних правових приписів та морально-етичних норм, спрямованих на регулювання діяльності осіб рядового та начальницького складу ОВС, шляхом забезпечення повноцінної та якісної реалізації їх посадових прав і обов'язків;

удосконалено:

- питання стосовно вироблення правових засобів формування соціальної відповідальності у діяльності органів внутрішніх справ;

- підходи щодо розуміння співвідношення законності та справедливості в діяльності органів внутрішніх справ у нових історичних умовах;

отримали подальший розвиток питання:

- морально-етичних цінностей як основи соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ;
- визначення умов підвищення соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ;
- розвитку інституту соціальної відповідальності в системі цінностей демократичної, правової держави;
- соціально-практичних і духовно-теоретичних витоків ідеї відповідальності у філософській науковій думці.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій сфері – матеріали дослідження можуть стати підґрунтям для подальшої розробки концепції соціальної відповідальності, загальнотеоретичних досліджень природи соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ;
- у правотворчій сфері – висновки та пропозиції можуть бути використані при розробці системи законодавства, що регламентує відповідальність органів внутрішніх справ;
- у навчальному процесі – положення та висновки дисертації можуть бути використані при підготовці підручників, навчальних посібників з курсів «Філософія права», «Проблеми філософії права», а також як допоміжний матеріал для подальших наукових досліджень із зазначеної проблематики (акт впровадження від 11 березня 2011 року №18);
- у правовиховній сфері – запропоновані положення можуть слугувати матеріалом для роботи щодо підвищення рівня правової культури співробітників органів внутрішніх справ (акт впровадження 11 листопада 2010 року №37/1187).

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки проблеми загалом, окремих її аспектів, отримані узагальнення та результати було оприлюднено: на засіданні Всеукраїнського круглого столу «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів, 5 березня 2010 р.); на Міжнародній науково-практичній конференції «300 років Конституції Гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення» (м. Львів, 14 травня 2010 р.); на засіданні II Всеукраїнського круглого столу «Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти» (м. Львів, 28 травня 2010 р.).

Рукопис обговорювався і отримав схвалення на засіданнях кафедри теорії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ.

Публікації. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, викладено у 7 публікаціях, з яких 4 – наукових статті, опубліковані у фахових виданнях, та 3 – тези, апробовані на науково-практичних заходах.

Структура дисертації зумовлена метою, завданнями та предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, додатків та списку використаних джерел (264 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 206 сторінок, із них 177 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, зазначено про її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, висвітлено ступінь розробки та методи наукового аналізу, визначено мету та завдання дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості щодо публікацій, вказуються форми апробації та впровадження здобутих результатів.

Розділ 1 «Філософсько-методологічні засади дослідження феномена соціальної відповідальності у діяльності органів внутрішніх справ» складається з п'яти підрозділів та висновків до розділу і присвячений філософсько-методологічним засадам дослідження феномена соціальної відповідальності у діяльності органів внутрішніх справ.

У *підрозділі 1.1. «Ступінь наукової розробленості теми»* проводиться аналіз наукової літератури, що відображає погляди українських і зарубіжних учених на досліджувану проблему. З'ясовуються основні питання щодо розуміння соціальної відповідальності.

Зазначається, що соціальна відповідальність є філософсько-правовою та державно-управлінською категорією, яка відображає ціннісно-правовий аспект суспільних відносин. Ці відносини ґрунтуються на зустрічних курсах відповідальності по осі «людина – суспільство – держава». Актуалізація ідеї соціальної держави переносить наголос і наукових досліджень, і політичної практики з соціальної відповідальності людини перед суспільством і державою на соціальну відповідальність держави перед суспільством і людиною, зокрема й органів внутрішніх справ, що виступають складовою органів виконавчої влади.

Наголошується на тому, перші спроби наукового осмислення проблеми відповідальності були зроблені ще античними філософами. При цьому вивчалися джерела відповідальності та її історичні прояви, проблема співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в цьому феномені. Категорія відповідальності нерозривно була пов'язана з проблемами моралі та права. Сучасні філософи зазначають, що у теоріях моралі існує принаймні три позиції: аристотелівська, кантівська, утилітаристська.

На основі аналізу підходів щодо розуміння соціальної відповідальності констатується, що соціальна відповідальність держави (органів державної влади, зокрема й органів внутрішніх справ) і людини як форма регуляції

суспільної поведінки носить дихотомічний характер і означає сумлінне, відповідальне ставлення цих суб'єктів до своєї діяльності (поведінки), а у випадку порушення ними прав або законних інтересів іншої сторони, невиконання своїх обов'язків та своєї соціальної ролі стосовно іншої сторони-отримання цим суб'єктом певних негативних наслідків.

У підрозділі 1.2. «Філософсько-правові та теоретико-методологічні підходи щодо дослідження соціальної відповідальності як соціально-правової категорії» зауважується, що проблема відповідальності в суспільстві, незважаючи на значну кількість наукових публікацій з різних галузей знань, що тією чи іншою мірою стосуються означеного феномена, – не перестає привертати увагу дослідників, що свідчить про соціальні негаразди в усіх сферах суспільних відносинах, у яких відповідальність виступає важливим соціальним регулятором.

Акцентується увага на тому, що філософські дослідження відповідальності проводяться із загальних позицій категорій свободи та необхідності, відношення понять відповідальності і багатоаспектного поняття соціальної свободи, виконання обов'язків перед суспільством тощо.

Натомість, соціальна відповідальність належать до числа складних системних об'єктів дослідження. Її складність, багатоаспектність і соціальний характер передбачають необхідність комплексного, всебічного вивчення. Дослідницька стратегія, покладена в основу комплексного підходу, передусім, ґрунтується на таких методологічних принципах: формулювання загальної теоретичної концепції; розробка наскрізних понять і категорій, що забезпечують єдність підходу до об'єкта дослідження.

Зазначається, що соціальна відповідальність є категорія (політико-правова, філософська), що відображає соціально-історичні явища, які з необхідністю породжуються суспільними відносинами. Вихідним моментом теорії соціальної відповідальності є проблема взаємовідносин особи та суспільства.

У підрозділі 1.3. «Філософсько-правовий погляд на інститут соціальної відповідальності в системі цінностей демократичної держави» вказано, що оскільки основою відповідальності є динамічна система цінностей, притаманних індивіду, певній асоціативній організації та суспільству загалом, інституціям, які здійснюють публічну владу (насамперед, Президенту, органам державної влади, зокрема й органам внутрішніх справ, органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам), в контексті нашого дослідження доцільно розглянути інститут соціальної відповідальності в системі суспільних цінностей соціальної держави.

Водночас, ціннісна система суспільства формується з необхідності задоволення індивідуальних людських інстинктів-потреб завжди дефіцитними ресурсами життєдіяльності (благами). Задля запобігання «війни всіх проти

всіх» відповідним механізмом раціонально-справедливого розподілу дефіцитних благ виступає інститут соціальної відповідальності влади.

Згідно з суспільними цінностями, відповідальність здійснюється як волевиявлення, коли та чи інша інституція, що здійснює певний вид публічної влади та відповідає за реалізацію потреб та інтересів суспільства (громадян), або самоусувається («відповідальність до» як здійснення самосанкції чи імасанкції), або усуває іншу від виконання тих чи інших функцій та повноважень («відповідальність від» як здійснення інтерсанкції). Індивід чи інституція загалом може висловлювати власну позицію щодо розвитку подій та актів, виражаючи своє ставлення до них і, насамперед, незгоду у формі «само санкції» (імасанкції), публічно заявивши про самоусунення від виконання своїх обов'язків та функцій, а не тільки вимагати цього від інших інституцій тощо. Навіть саме виникнення соціальної відповідальності пов'язується із суспільними цінностями, що детермінують діяльність та поведінку всіх учасників суспільних відносин.

Окрім того політична філософія найтіснішим чином пов'язує соціальну відповідальність зі свободою. А свобода є однією з найвизначніших цінностей демократичного суспільства та соціальної держави. Більше того, усталена система цінностей відповідного суспільства де-факто встановлює прийнятні рамки, межі як індивідуальної свободи, так і соціальної відповідальності. При цьому соціальна відповідальність виступає тим самим інститутом, котрий не дозволяє перетворення свободи на свавілля.

У підрозділі 1.4. «Відповідальність як соціальна якість людини та проблема подолання безвідповідальності в індивідуальному і суспільному житті» показано, що соціальна відповідальність розглядається як відображення об'єктивно існуючої потреби упорядкування дій всіх індивідів у процесі їх діяльності. Як соціальне явище відповідальність була історично першим і довгий час єдиним регулятором людської поведінки та діяльності. Будь-який вид відповідальності має своє глибоке соціальне коріння. Для того, щоб з'ясувати зміст та структуру соціально-психологічних засад відповідальності, необхідно розглянути її в системі відношення «індивід – група – колектив».

Відповідальність як внутрішня особливість індивіда – складне в структурному відношенні явище. Воно включає: а) усвідомлення необхідності діяти згідно з суспільними вимогами та нормами як соціальними цінностями; б) усвідомлення своєї соціальної цінності і суспільної ролі; в) передбачення наслідків вибору рішення, дій; г) критичність і постійний контроль за своїми діями, нагляд за їх наслідками для інших; г) реалізацію в об'єктивному світі; д) самооцінку; е) готовність відповідати за свої вчинки; ж) соціально-відповідальну діяльність.

Колективна, групова відповідальність становить цілісну систему відносин, її соціально-психологічні засади – це сукупність взаємопов'язаних компонентів, серед яких можна виділити такі як загальна позиція, здатність до ідентифікації, взаємне прийняття ролей тощо.

Відповідальність як внутрішня якість особи – складне в структурному сенсі явище. Вона включає в себе: а) усвідомлення необхідності діяти у відповідності з суспільними вимогами і нормами як соціальними цінностями; б) передбачення наслідків вибору, рішень і дій; в) критичність і постійний контроль за своїми діями, урахування їх наслідків для інших людей; д) готовність відповідати за свої дії.

У підрозділі 1.5. «Філософсько-правова характеристика юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ України» зазначається, що неухильне дотримання, зміцнення державної, службової дисципліни і законності під час виконання посадових обов'язків є одним із найважливіших завдань працівників органів внутрішніх справ. За невиконання або неналежне виконання цього завдання-обов'язку вони притягуються до юридичної, «правової відповідальності», різновидом якої виступає дисциплінарна відповідальність.

З урахуванням існуючих загальнотеоретичних положень стосовно юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ вона визначається як такий особливий правовий стан, що виникає з моменту надходження на службу працівників органів внутрішніх справ, безпосередньо спрямований на забезпечення реалізації їх службово-трудова обов'язків, а також дотримання встановлених обмежень.

Акцентується на тому, що позитивна юридична відповідальність настає тільки у випадку правомірної поведінки особи, тобто суспільно-корисної правової поведінки (дії або бездіяльності), що відповідає розпорядженням юридичних норм і охороняється державою. В основі правомірної поведінки лежить розуміння людьми справедливості і корисності нормативних розпоряджень, їх відповідальності перед суспільством і державою.

Розділ 2 «Філософсько-правовий аналіз специфіки реалізації соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ» містить чотири підрозділи та висновки до розділу і присвячений розкриттю специфіки реалізації соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ в сучасних умовах.

У підрозділі 2.1. «Морально-етичні цінності як основа соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ» вказано, що моральна культура – це система нормативних відносин між людьми, що утворює особливу, історично і традиційно зумовлену сферу культурної практики. Мораль як форма суспільної свідомості є об'єктом дослідження такої філософської дисципліни, як етика, що й уможливорює ситуацію досить частої

синонімізації понять «мораль» та «етика». Окрім моральної культури, функцію нормативного регулювання виконує також культура права – система формалізованих загальнообов'язкових норм людської життєдіяльності (правових законів), що закріплюються й охороняються державою.

Водночас, наголошується на тому, що мораль і право є основними способами регуляції й нормування поведінки людини і взаємно доповнюють одне одного, що і дає підстави в певних межах говорити про них як про деяку єдність, тобто морально-правову культуру (наприклад, морально-правову культуру співробітника ОВС). Основна ж відмінність і розмежування між мораллю і правом полягають, насамперед, у тому, що моральна регуляція здійснюється виключно на основі різноманітних аспектів моральної свідомості, яка виступає, так би мовити, своїм власним гарантом, тоді як правова регуляція не зумовлюється виключно правосвідомістю, а має своїм джерелом і гарантом такий потужний соціальний інститут, як держава. Звідси випливає і певна різниця у стимулах, які задають і підкріплюють прагнення співробітника ОВС до дотримання моральних та правових норм. Якщо моральних норм він дотримується під впливом тільки таких у певному сенсі ідеальних, нематеріалізованих речей, як власне сумління та суспільна думка, то дотримання правових норм, крім того, підкріплюється і загрозою цілком реальної відповідальності.

У підрозділі 2.2. «Правові засоби формування соціальної відповідальності у діяльності органів внутрішніх справ» показано, що формування соціальної відповідальності здійснюється за допомогою різноманітних правових засобів, зокрема за допомогою юридичної відповідальності. Діяльність органів внутрішніх справ відрізняється своїм правовим характером і передбачає точне і неухильне дотримання законодавства. За його порушення неминуче повинна наставати відповідальність (адміністративна, кримінальна, матеріальна або дисциплінарна).

Зазначається, що дисциплінарна відповідальність осіб рядового та начальницького складу настає у випадку порушення ними правил службово-трудої поведінки, встановлених як загальними, так і спеціальними нормативно-правовими актами у сфері функціонування органів, служб та підрозділів внутрішніх справ, діяльності їх працівників щодо виконання своїх правоохоронних і правозабезпечувальних посадових обов'язків.

У підрозділі 2.3. «Зміцнення дисципліни та законності в діяльності органів внутрішніх справ як запорука подолання безвідповідальності в їх діяльності» вказується, що питання дисципліни і законності тісно пов'язане з проблемою справедливості. Соціальна справедливість є засобом інтеграції права, моралі та політики в єдиній площині дії та системі (іноді суперечливій) оцінки дій людей та певних явищ. Із свого ставлення до соціальної справедливості політика, право, мораль, економіка та інші суспільні явища

одержують не лише певні цінності, критерії, але й загальні стимули, що спонукають їх до розвитку в зумовленому загальнолюдськими цінностями напрямі.

Реалізація справедливості відбувається шляхом формування відповідних соціальних норм, що регулюють певні сфери життя суспільства, соціально-економічну, політичну, правову тощо. У праві принцип справедливості повинен бути найважливішим критерієм правової норми, пронизувати правове регулювання на всіх етапах його реалізації, бути підставою законності та правопорядку.

Розглядаючи значення законності та дисципліни в діяльності органів внутрішніх справ, зазначається, що у діяльності органів внутрішніх справ України визначають дві сфери законності: 1) *професійна діяльність* (з профілактики правопорушень, охорони суспільного порядку, розкриття і розслідування злочинів тощо), спрямована на забезпечення суворого, обов'язкового дотримання, виконання громадянами, посадовими особами, організаціями й установами норм права, що охороняють суспільство від злочинних посягань, забезпечують порядок у громадських місцях тощо. Це зовнішня сфера законності, яка є основною ціллю функціонування; 2) *внутрішня сфера законності* (відповідність закону діяльності ОВС, їх підрозділів та працівників). Ця сфера є засобом досягнення основної мети діяльності ОВС. Проте значення внутрішньої законності для ОВС значно ширше.

У підрозділі 2.4. «Виховання почуття відповідальності у діяльності органів внутрішніх справ: філософсько-методологічні принципи та їх практична реалізація» зазначається, що нині вимоги суспільства до діяльності правоохоронних органів значною мірою пов'язані з перебудовою психології осіб, котрі там працюють, а також із підвищенням престижу служби в ОВС та рівнем майстерності особового складу, що покликаний запобігати злочинам, припиняти їх та розслідувати, забезпечувати законність, громадський порядок. Під час виконання службових обов'язків співробітники ОВС мають бути уважними, витриманими та неупередженими у своїх діях. Але ці важливі якості лише тоді набувають реального змісту, коли поєднуються з моральною зрілістю та належною культурою поведінки, що є запорукою підвищення рівня відповідальності. Тому не викликає сумніву необхідність виваженого підходу до науково обґрунтованого відбору фахового посадового призначення та професійно-психологічної підготовки працівників органів внутрішніх справ.

Водночас, звертається увага на те, що поняття «відповідальність співробітників ОВС» та «соціальна відповідальність ОВС» тісно пов'язані з поняттям «професійна діяльність співробітників ОВС». Розглядаючи професійну діяльність як різновид трудової діяльності, що передбачає наявність в особи відповідної професійної підготовки, тобто знань, умінь та навичок, які є

джерелом її існування та взаємодії у будь-якому суспільстві, зазначається, що рівень такої діяльності значною мірою залежить від здатності особи «нести відповідальність» за її результати. Мабуть, ні в кого не викликає сумніву той факт, що представник тієї чи іншої професії саме своїми професійними знаннями, уміннями та навичками гарантує обсяг і якість виконаних ним робіт чи наданих послуг.

З огляду на це констатується, що складовою соціальної відповідальності в діяльності ОВС є професійна відповідальність співробітника ОВС, котра може бути визначеною як здатність звітувати перед собою та іншою особою, суспільством, державою загалом за результати своєї професійної діяльності та одержувати на підставі такої звітності від себе та від інших позитивні чи негативні оцінки (санкції) своєї професійної діяльності.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження визначається сучасною постановкою проблеми, виявленням і дослідженням нових ідей та тенденцій стосовно філософсько-правового аналізу соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ. У роботі враховані положення національного законодавства, піддано всесторонньому аналізу теоретичний та практичний матеріал, що стосується тематики дослідження. Це сприяло обґрунтуванню та вирішенню кола проблем, які мають важливе наукове і прикладне значення. У результаті автором сформульовано ряд висновків, пропозицій та рекомендацій, що полягають у наступному.

1. Проблема відповідальності в суспільстві, не дивлячись на численні зусилля представників майже всіх наук, спрямовані на вивчення цього феномена, – від різних філософських течій до галузевих правових наук, продовжує привертати увагу дослідників, котрі чітко усвідомлюють соціальне неблагополуччя в усіх сферах суспільних відносинах, у яких відповідальність використовується як соціальний регулятор.

Перші з відомих спроб осмислити проблему відповідальності були зроблені ще в часи античності. У наш час при дослідженнях суті відповідальності склалась майже парадоксальна ситуація, коли філософи, які займаються в основному загальнометодологічними проблемами соціальної відповідальності, не беруть до уваги специфічні закономірності цього феномена у його конкретних проявах, а фахівці інших наук, зосереджуючись на вивченні специфіки відповідальності в конкретних суспільних відносинах, відсувають на другий план загальнометодологічний, теоретичний погляд на відповідальність. Як результат, у науці немає цілісної концепції соціальної відповідальності.

2. Відповідальність як багатомірний, поліструктурний соціальний феномен і обов'язковий атрибут суспільних відносин, його регулятор на всіх

стадіях існування суспільства вивчається різними галузями наук, головним чином, в рамках предмета кожної з них. Відповідальність виникає незалежно від того, наскільки людина її усвідомлює. Однак, у разі неусвідомлення власної відповідальності вона набуває характеру зовнішнього примусу, що обмежує волю та свободу індивіда. І лише у випадку усвідомлення – набуває характеру соціальної відповідальності. При цьому соціальна відповідальність передбачає, що людина має можливість обрати з безлічі можливих варіантів власної поведінки найбільш сприятливий як для себе, так і для суспільства.

3. Проведений аналіз дозволяє сформулювати загальне визначення соціальної відповідальності у системі відносин «держава – людина» таким чином: соціальна відповідальність держави (органів державної влади, зокрема й ОВС) і людини як форма регуляції суспільної поведінки носить дихотомічний характер і означає сумлінне, відповідальне ставлення цих суб'єктів до своєї діяльності (поведінки), а у випадку порушення ними прав та законних інтересів іншої сторони, невиконання своїх обов'язків та своєї соціальної ролі стосовно іншої сторони – отриманням цим суб'єктом певних негативних наслідків.

4. Категорія «відповідальність» у соціогуманітарній науці обґрунтовується як у взаємозв'язку із поняттям «особистість», так і в залежності з когнітивними станами людини, її поведінкою, обов'язком перед іншими тощо. В різних наукових галузях мислителі розуміли відповідальність як свободу вибору, волі та засобів існування, як спосіб реалізації життєвої позиції чи самореалізацію особистістю своєї сутності.

5. Концепт «соціальна відповідальність» дещо обмежується сферою взаємовідносин особи та суспільства, а відтак залишає поза увагою такі важливі аспекти, як відповідальність особи за власне життя або ж відповідальність держави за гармонійний розвиток особистості. Соціальна відповідальність виникає разом із соціумом і в теоретичному плані означає органічну єдність людини з суспільством та природою, соціальним регулятором поведінки людини (переважно, в історичному часі) та держави й органів державної влади (переважно, в сучасний період). Людина у прагненні реалізувати власні інтереси практично завжди тією чи іншою мірою несе відповідальність за свої дії, оскільки вони завжди торкаються інтересів інших людей.

6. У змістовному плані відповідальність як результат, з одного боку, об'єктивних соціальних умов, а з іншого – суб'єктивних дій людини містить у собі відповідну дихотомічність об'єктивних та суб'єктивних сторін. Зокрема, є об'єктивним статус та положення людини в суспільстві, яке власне й окреслює межі її відповідальності. До об'єктивної сторони відповідальності слід віднести й існуючу в суспільстві сукупність відносин та морально-правових вимог до кожного громадянина. Суб'єктивною стороною постають такі соціальні якості людини, як емоційність, совість та раціональне усвідомлення характеру суспільних вимог і співставлення з ними власних вчинків і дій та їх наслідків,

нарешті, воля та цілеспрямованість людини уможлиблює практичну реалізацію нею суспільних вимог, самооцінку її діяльності на відповідність інтересам суспільства.

7. Водночас, відповідно до видів соціальних норм, яких додержується або які порушує людина, виділяють різні форми соціальної відповідальності: юридичну, моральну, політичну, партійну, професійну, екологічну тощо. Соціальна відповідальність та юридична відповідальність співвідносяться між собою як загальне та конкретне. Особливістю юридичної відповідальності у порівнянні з іншими видами соціальної відповідальності є те, що вона будується на нормативних вимогах, які забезпечуються у необхідних випадках державним примусом.

8. Визначаючи таким чином поняття юридичної відповідальності працівників ОВС, слід зазначити, що особливий правовий стан – це оціночна категорія, яку зобов'язаний вирішувати, розв'язувати правозастосовчий орган на підставі критеріїв, передбачених правовими нормами. Звичайно, оціночне поняття у праві не кращий показник правового регулювання відповідальності. Однак, сьогодні навряд чи можна без нього обійтись, бо практично неможливо виробити правило чи рішення, придатне на усі випадки життя.

9. Загальними рисами функцій юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ є їх цілеспрямований характер та обумовленість закономірностями сучасного етапу розвитку та вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ. Необхідність чітко визначити роль та напрями правового впливу юридичної відповідальності на службово-трудові відносини в органах внутрішніх справ вимагає сьогодні не лише чіткого визначення понятійного апарату даного правового явища, але й дослідження взаємозв'язків між його елементами та їх змісту, що зумовлює необхідність проведення подальших досліджень у цій сфері.

10. З огляду на принципові характеристики соціально відповідальної держави слід зазначити, що остання є складною системою державного управління. Визначальним її елементом є соціальна підсистема як сукупність інституційних, процесуальних, суб'єктних, об'єктних та інших складових, що носять яскраво виражений соціальний характер.

Соціальна відповідальність у дискурсі розбудови соціальної держави виступає як системоутворюючий принцип, адже історія становлення соціальної держави свідчить про зростання ролі соціальної відповідальності держави та органів державної влади. Всі принципи соціальної держави реалізуються лише опосередковано через принцип соціальної відповідальності.

Отже, реальне втілення принципів соціально відповідальної влади в практично-політичній діяльності органів державної влади має забезпечити соціальний ефект державного управління, який визначається як результат діяльності органів державного управління як суб'єктів ринкових відносин, що

спрямований на благо суспільства загалом або окремих груп населення і проявляється при вирішенні загальносоціальних проблем і забезпечення якості життя людей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гарасимів О.І. Теоретико-правові засади дослідження феномену соціальної відповідальності в історичному аспекті / О.І. Гарасимів // Митна справа. – 2010. – № 3. – Ч. 2. – С. 9–14.

2. Гарасимів О.І. Філософсько-правове дослідження відповідальності як внутрішньої особливості індивіда / О.І. Гарасимів // Митна справа. – 2010. – № 4. – Ч. 2. – С. 102–107.

3. Гарасимів О.І. Філософсько-правове розуміння відповідальності працівників органів внутрішніх справ / О.І. Гарасимів // Митна справа. – 2010. – № 6. – Ч. 2. – С. 450–455.

4. Гарасимів О.І. Філософсько-правове розуміння соціальної відповідальності у контексті побудови демократичної правової держави / О.І. Гарасимів // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 183–188. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10/goidpd.hdf/>]

5. Гарасимів О.І. Розуміння свободи в контексті соціальної відповідальності особистості: матеріали учасників Всеукраїнського круглого столу «Проблеми державотворення та правотворення в Україні», (м. Львів, 5 березня 2010 р.) / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 184–185.

6. Гарасимів О.І. Свобода та соціальна відповідальність особистості: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «300 років Конституції Гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення», (м. Львів, 14 травня 2010 р.) / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 30–32.

7. Гарасимів О.І. Правова доктрина, «розум», канонічне та римське право як джерело англо-американського права: матеріали II Всеукраїнського круглого столу «Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти», (м. Львів, 28 травня 2010 р.) / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 143–148.

АНОТАЦІЯ

Гарасимів О. І. Філософсько-правовий аспект соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2011.

У дисертації проведено комплексне наукове дослідження філософсько-правового аспекта соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ.

Розкрито основні теоретико-методологічні підходи щодо дослідження філософсько-правового аспекту соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ. Проаналізовано інститут соціальної відповідальності в системі цінностей демократичної держави; розглянуто відповідальність як соціальну якість людини та проблему подолання безвідповідальності в індивідуальному і суспільному житті; подано соціально-правову характеристику юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ України.

З позиції філософії права розкрито правові засоби формування соціальної відповідальності у діяльності органів внутрішніх справ, зроблено детальний аналіз особливостей юридичної відповідальності в окресленій сфері.

Обґрунтовано тезу про необхідність подальшого зміцнення дисципліни та законності в діяльності органів внутрішніх справ як запоруки подолання безвідповідальності в їх діяльності.

Ключові слова: відповідальність, соціальна відповідальність, органи внутрішніх справ, морально-етичні засади, система цінностей, дисципліна та законність, філософсько-методологічні принципи виховання почуття відповідальності.

АННОТАЦИЯ

Гарасымив Е. И. Философско-правовой аспект социальной ответственности в деятельности органов внутренних дел. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Львовский государственный университет внутренних дел. – Львов, 2011.

В диссертации проведено комплексное научное исследование философско-правового аспекта социальной ответственности в деятельности органов внутренних дел.

Раскрыты основные теоретико-методологические подходы относительно исследования философско-правового аспекта социальной ответственности в

деятельности органов внутренних дел. Проанализирован институт социальной ответственности в системе ценностей демократического государства; рассмотрено ответственность как социальное качество человека и проблему преодоления безответственности в индивидуальной и общественной жизни; подана социально-правовая характеристика юридической ответственности работников органов внутренних дел Украины.

Акцентируется внимание на том, что философские исследования ответственности проводятся из общих позиций категорий свободы и необходимости, отношения понятий ответственности и многоаспектного понятия социальной свободы, выполнения обязанностей перед обществом и т.п.

Указывается, что социальная ответственность принадлежит к числу сложных системных объектов исследования. Ее сложность, многоаспектность и социальный характер предусматривают необходимость комплексного, всестороннего изучения. Исследовательская стратегия, положенная в основу комплексного подхода, прежде всего, базируется на таких методологических принципах: формулировка общей теоретической концепции; разработка сквозных понятий и категорий, которые обеспечивают единство подхода к объекту исследования.

Из позиции философии права раскрыты правовые средства формирования социальной ответственности в деятельности органов внутренних дел, сделано детальный анализ особенностей юридической ответственности в данной сфере.

Поскольку основой ответственности является динамическая система ценностей, присущих индивиду, определенной ассоциативной организации и обществу в целом, институциям, которые осуществляют публичную власть (в первую очередь, Президенту, органам государственной власти, в частности и органам внутренних дел, органам местного самоуправления, их должностным лицам), в контексте исследования рассмотрен институт социальной ответственности в системе общественных ценностей социального государства.

Обращается внимание на то, что понятие «ответственность сотрудников ОВД» и «социальная ответственность ОВД» тесно связанные с понятием «профессиональная деятельность сотрудников ОВД». Рассматривая профессиональную деятельность как разновидность трудовой деятельности, что предусматривает наличие в лица соответствующей профессиональной подготовки, то есть знаний, умений и навыков, которые являются источником ее существования и взаимодействия в каком-нибудь обществе, отмечается, что уровень такой деятельности в значительной мере зависит от способности лица «нести ответственность» за ее результаты. По-видимому, ни у кого не вызывает сомнения тот факт, что представитель той или иной профессии именно своими профессиональными знаниями, умениями и навыками гарантирует объем и качество выполненных им работ или предоставленных услуг.

Учитывая это констатируется, что составляющей социальной ответственности в деятельности ОВД является профессиональная ответственность сотрудника ОВС, которая может быть определена как способность отчитываться перед собой и другим лицом, обществом, государством в целом за результаты своей профессиональной деятельности и получать на основании такой отчетности от себя и от других позитивные или негативные оценки (санкции) своей профессиональной деятельности.

Обосновано тезис о необходимости последующего укрепления дисциплины и законности в деятельности органов внутренних дел как залог преодоления безответственности в их деятельности.

Ключевые слова: ответственность, социальная ответственность, органы внутренних дел, морально-этические основы, система ценностей, дисциплина и законность, философско-методологические принципы воспитания чувства ответственности.

SUMMARY

Harasymiv O. I. Philosophic and legal aspect of social responsibility in the activity of the bodies of internal affairs. – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of a Candidate of Law in speciality 12.00.12 – Philosophy of Law. – Lviv State University of Internal Affairs. – Lviv, 2011.

The dissertation deals with complex and legal scientific research of philosophic and legal aspect of social responsibility in the activity of the bodies of internal affairs.

The main theoretical-methodological approaches of philosophic and legal aspect of social responsibility in the activity of the bodies of internal affairs are discovered. The institution of social responsibility in the system of values of democratic state is analysed; responsibility as social quality of human and the problem of overcoming irresponsibility of individual and social life is considered; social and legal characteristic of legal responsibility of the officers of Internal Affairs of Ukraine is given.

Legal means of the formation of social responsibility in the activity of the bodies of internal affairs are discovered from the position of philosophy of law; it is made the analysis of the features of legal responsibility of the described sphere.

The problem of further necessity of strengthening discipline and legality in the activity of the bodies of internal affairs as guarantee of overcoming irresponsibility of their activity is grounded.

Key words: responsibility, social responsibility, the bodies of internal affairs, moral-ethical principles, system of values, discipline and legality, philosophical-methodological principles of education of responsibility sense.

Підписано до друку 14.03.2011 р.
Формат 60x90/16. Папір офсетний. Зам. № 39-11.
Умовн. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.
Львівський державний університет внутрішніх справ
79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.